

Alena Káňová

## Lidový textil ve sbírce břeclavského muzea – ženský oděv

Kroj patří k nejproměnlivějším jevům lidové kultury, měnil se v minulosti a mění se i v době současné. Byl upravován a přizpůsobován vkusu, často i nevksu svého nositele. Dá se říci, že ženský kroj ve srovnání s mužským daleko více podléhal vnějším vlivům, hlavně módnosti. Do dnešní doby se nezachoval spodní rubáč, výrazněji se změnila délka sukní u slavnostního kroje, původní široké a úzké lemy na spodním okraji sukně vystřídalo sámkování, změnil se i styl výšivek, opustilo se nošení rukávců a obojků ve všední dny. Co ale nejvíce odlišuje současný ženský kroj od minulého, je zánik obřadních součástí a zimního svrchního ošacení, který proběhl v posledních desetiletích 19. století. Bohužel ve sbírkách břeclavského muzea nejsou doklady tohoto typu až na jeden exemplář doložený, a tak si je alespoň stručně popiseme.

Velmi slavnostní a obřadní částí ženského odívání byla šuba, dlouhý kabát z tmavomodrého, černofialového nebo šedofialového sukna, sahající téměř ke spodnímu okraji sukně, s nízkým beránkem uvnitř. Okraj rukávů a kapes je lemován černou beráncí kožešinou a šubu dále na několika místech zdobí červené šňurování. Nosila se v chladném počasí, zejména při svatbách (také nevěsta a starší družička), a nejdéle se udržela v Lanžhotě.

Působivou a starobylou součástí byl též mentýk, delší než šuba – zvonovitého tvaru, olemovaný kolem dokola, tedy i na spodním okraji, kožešinou (liška, kuna). Býval z jemné kůže barvy bílé, červenofialové, višňové, bleděmodré, tmavofialové i černé. Uvnitř byl nízký beránek a zdobné šňurování bylo provedeno jen na levé straně. Na dobových fotografiích v muzejním archivu jsou zachyceny zejména starší ženy, které mají starodávně přes mentýk přehozený límec rukávců zvaný obojek z bílého jemného plátna s výšivkou.

V zimním období nosily hlavně dívky a mladší ženy krátké bílé kožíšky v pase těsně vypasované, vyrobené z ovčí kůže, na vnější straně vybiřené a na vnitřní straně s nízkým beránkem. Okraje i rukávy byly olemovány černou beráncinou. Vzadu byl kožíšek ozdoben, sahal pod pás a boční okraje byly přeloženy na způsob krovek. Takový kožíšek stál na konci 19. století, kdy začal ze šatníku dívek a žen na Podluží postupně mizet, kolem 15 zlatých. Ve sbírce se nachází jeden předmět tohoto typu, a to z Dolních Bojanovic z let 1870–1880.

V osmdesátých letech předminulého století se začíná objevovat v regionu nový oděvní prvek, který brzy vytlačil výše zmiňované zimní ošacení, a to vlnák. Dodnes jej nosí tradičně oblékané ženy středního a vyššího věku po celém Podluží a v muzejní sbírce tyto předměty tvoří poměrně početnou a ucelenou kolekci. Vlnáky můžeme rozdělit do dvou hlavních skupin – na teplejší s velkými káry a při okraji s třásněmi ze stejného materiálu (jde o čistou jemnou vlnu, výrobky jsou teplé a přitom lehké) a na velmi pestré letní „zavíjaky“.

Vlnáky z první skupiny se dnes na Podluží dědí z generace na generaci nebo se kupují v rámci vesnice i napříč celého regionu. Nejstarší muzejní sbírkové vlnáky jsou z let 1890–1900 a není bez zajímavosti, že se liší jak vzorem, barvou, silou, tak i kvalitou a také pojmenováním – húslový, agrární, špagátový, ledkový, masový či kachlový. Oblíbené byly zejména světlejší barvy v teplém barevném ladění, které se nosily na pravidelné nedělní bohoslužby (při mších na Nový rok a Boží hod velikonoční se potom týž vlnák nosil rubovou stranou ven – byl tady méně opotřebovaný).

V posledních letech před první světovou válkou stával kvalitní zimní vlnák 6 až 8 zlatých a nosíval se původně složený „na rožek“, tedy do cípu, který sahal až ke spodnímu okraji sukně. Později se začal nosit přeložený na půl „na rovno“. V meziválečném období se začínají pro chladnější období zhotovovat i menší pletené vlnáčky s třásněmi, nejčastěji v barvě hnědé, černé, červené nebo zelené. Toto domácí zhotovování přetrvало i do současnosti a pletené výrobky nosí ke kroji i mladé dívky a děvčátka zejména z národopisných souborů.



Kacabaja „na pevno“ (kožušek). Samet a látková aplikace. Stará Břeclav, kolem 1890.  
(foto Městské muzeum a galerie Břeclav)

Staré původní „libigové“ vlnáky (nazývané podle vídeňského výrobce), které se ještě ve třicátých letech minulého století hojně kupovaly na výročních trzích v Břeclavi i u židovských obchodníků v Hodoníně, musely být po roce 1945 nahrazeny novými, zhotovenými v Uher-ském Hradišti v družstvu Slovač. Vzory pro obnovenou výrobu teplých vlněných vlnáků sbíral dr. Jaroslav Orel ze Slovákckého muzea po celém Podluží, a ačkoliv se podařilo zhruba do-držet původní barvy a vzory, kvalita a síla poválečných výrobků je již o poznání horší.

Zcela výjimečným je ve sbírkách zimní vlnák z šedofialového velmi pevného sukna, ozdobeného našitými koženými aplikacemi a černými umně spletenými trásněmi s barevnými bavlnkami. Sbírkový předmět pochází ze Staré Břeclavi a je datován k roku 1900. Velmi cenné a dnes již ojediněle se vyskytující jsou též vlnáky „orbajtové“, typické zejména pro jižní část Podluží. Jsou z lehčího vlněného kašmíru s barevným vzorem a výrazným prostředkem - tzv. „vrchem“ (varianta bílá, černá, zelená a modrá) - doplněné dlouhými bohatými šťapci spletenými v copánky a ozdobené barevnými bavlnkami. Některé druhy těchto vlnáků byly celé vyplněny kašmírovým vzorem a dle jejich hnědozlatavého odstínu se nazývaly „zlatáky“. Nosily se jako obřadní součást kroje na svatby, křtiny a do kostela na významné bohoslužby, například na Velikonoce, Štěpána, Nový rok, vždy složené do cípu. Letní vlnáky po druhé světové válce jsou již výhradně dovozové, zhotovené z lehkého kašmíru s výraznými barvami a převážně rostlinného dekoru.

Početnější podskupinu sbírky ženského odívání tvoří též pokrývky hlavy. Podle nejstarších dostupných uchovaných vyobrazení tvořil hlavní pokrývku hlavy svobodných dívek i vdaných žen čepec, ze kterého pak postupným vývojem vznikly nynější rožky a kokeš.

Čepec byl vždy zhotovován z lepenkové mitry z obou stran otevřené, vzadu kulatého tvaru, vpředu nad čelem mírně lomené a potažené hedvábným šátkem. Ještě koncem 19. století se čepce nosily i na všední den a v této době dospěl vývoj zhruba do dnešní podoby. Oproti předchůdcům z poloviny století se zkracuje délka vlastního čepce, naopak se prodlužuje délka mašlí, spadajících do půlky zad, a ustálilo se i jejich uspořádání a barevnost. Právě postavení mašlí dělí čepce ke slavnostním krojům svobodných dívek na kokeše pro charvátskou část Podluží a na rožky pro ostatní část tohoto regionu.

Shodu však zachovával a zachovává způsob úpravy vlasů pod dívčí čepce. V minulosti (asi do šedesátých let 20. století) se zaplétaly vlasy na „zahrádku“, kdy byly jehlicí z pramínku nad čelem vytahovány jednotlivé vlasy a tímto způsobem byla vytvářena krásná obruba ze zoubků či obloučků. Vzadu potom byly vlasy rozčesané na „pěšinku“ a ve spodní části složené v pletence. Dnes nosí dívky paruku – uměle zapletenou zahrádku z pravých vlasů, přivazující se šňůrkami k zátylku.

Soudobý kokeš je z obou stran ovalně otevřený, potažený červeným květovaným hedvábím. (Zhruba do třicátých let minulého století se potahoval čtvercovým štrápcovým šátkem, který měl kolem kraje pás z drobných bílých květů, tvořící i okraj čepce. Později se již hedvábný podklad kupuje jako metrová látka bez štrápení, rovnoměrně zdobená zlatými a stříbrnými květy.) Zadní část mitry je spojena slabou příčkou, která je ovinuta hedvábnou stužkou. Uprostřed příčky je „gučka“ složená z hedvábných barevných mašliček, kryjící zadní otvor kokeše. Zvláštní úpravu má starobřeclavský „netopyr“, tedy jakási kokarda poskládaná ze tří mašlí – modré, růžové a bílé (kolem první světové války bývaly i s tištěným vzorem) – na temeni čepce, k němuž je posazena na hladkou širokou stuhu. Dolů přes záda visí šest mašlí spadajících do poloviny zad, někdy do pasu. Tato úprava je typická i pro Ladnou, zatímco v Poštorné, Charvátské Nové Vsi a Hlohovci mají jinou úpravu kokardy a liší se i počet spuštěných mašlí, v poslední době malovaných. Kokeš se upevňuje dlouhými jehlicemi v zadní části vlasů.

Rožky jsou zhotoveny též z tuhé lepenky jako kokeš, ale v zadní části je čepce zploštělý dolů (tvoří dva růžky) a v přední části má mírně lomený tvar. V prostřední části přes červené hedvábí je napříč široká malovaná stuha a nad ní upevněna „frča“ ze čtyř (dříve z pěti) obloučků malovaných mašlí, z nichž dvě spadají do poloviny zad. Vzadu byly dříve copy stočeny do drdůlku, do něhož se upevňovaly rožky jehlicemi. Nošení rožků se po první světové válce prosazuje i na severním Podluží, konkrétně v Dolních Bojanovicích, kde již kolem roku 1925 vystřídaly sváteční štrápcové šátky „songoláče“. Nevěsta a starší družička dodnes nosí úpravu hlavy – „růžu“, pouze kratší období (čtyřicátá a padesátá léta) se nosily věnce z umělých květin.

Čepec nosily zhruba do konce 19. století i vdané ženy. Později se zadní otvor mitry uzavíral překrásně vyšitým plátěným pruhem – „dýnkem“, což byl znak vdané ženy. Jeho přiděláním k čepci byla nevěsta začepená. Ke slavnostním příležitostem si vdané ženy přes čepce uvazovaly zavíjačku v podobě velkého čtverce z jemného tylu se strojovou výšivkou. V muzejní sbírce je tato velmi sváteční oděvní součást doložena dvěma kusy, starší pochází z Poštorné (datace kolem 1900) a mladší potom ze Staré Břeclavi. Právě v těchto dvou obcích bylo nošení zavíjaček zachyceno i fotograficky a ve vyprávění pamětníků.

Pro 20. století je nejužívanější ženskou pokrývkou hlavy pro dny všední i sváteční (vyjma příležitostného nošení rožků svobodnými dívkami) šátek. V této době již zcela převažuje způsob jeho vázání dvěma rožky pod bradu, poměrně zřídka se ještě váže tradiční „drnda“, tj. v zátylku. Šátky byly vyrobeny z různých materiálů a v různých barevných odstínech a jejich použití se určovalo druhem příležitosti. Pro každodenní nošení jsou typické plátěné šátky s drobným potiskem, které si uvazovaly dívky již od útlého věku a které dodnes nosí staré ženy na Podluží k pracím na poli a v domácnosti.

V současnosti jsou to právě staré ženy, které udržují tradici nošení šátků, zvláště cenné je uchovávání a předávání si slavnostních černých vlněných „tibetových“ šátků. V muzejní sbírce jsou tyto šátky, kupované původně na výročních trzích, později i v nově zřizovaných obchodech se střížním zbožím, zastoupeny poměrně bohatou kolekcí zahrnující období



Polosváteční lněné rukávce s obojkem, ručně háčkové čipky. Poštorná, kolem 1900.  
(foto Městské muzeum a galerie Břeclav)

let 1890 až konec třicátých let 20. století. Šátky mají více či méně širokou formu tištěného dekoru s rostlinným ornamentem (oblíbený byl zejména motiv pivoňek) a nosily se vždy k vlňákům, „šatům“ do kostela, na pohřby a při svátečních příležitostech. Na fotografiích je mají mladé dívky uvázané k canglovým i hedvábným zástěrám. V meziválečných letech se začínají objevovat i bílé vlněné šátky se vzorem, po roce 1945 pak zcela převažují černé nebo bílé tesilové šátky, zdobené již malbou na textil, a hojně se nosí i šátky z lehkého brokátu v pastelových tónech.

Svobodné dívky i mladé vdané ženy si v první polovině 20. století k slavnostnímu nošení v letních měsících uvazovaly hedvábné šátky se střapci – „střapčáky“. Ty původní z počátku století mají tzv. hnědý vrch a bohatou zdobenou formu a nosily se k hedvábným sukním a kacabajím vypasovaným na „pevno“. Později se též barevně vyšivaly (na sametu) a malovaly. Nejstarší hedvábné šátky ve sbírce pocházejí z let kolem první světové války a jsou bohužel ve špatném stavu, neboť hedvábí je poměrně choulostivý materiál a zejména v místech překladu praská a povoluje. Zachovalejší jsou potom sbírkové předměty tohoto druhu z období meziválečného.

Základním ženským oděvem u podlužáckého kroje je svrchní sukně a kabátek zvaný kacabaja, později jupka, a zejména pro vdané ženy zdomácněl jakýsi jednotný typ „šatů“ – jupky a sukně z jednoho druhu látky, tedy „stejnokroj“. Ženy jej dodnes nosí na všední den i na svátek, čemuž se přizpůsobuje i materiál. Na všední nošení to bývají bavlněné tisky, v zimě barchety, vlněné flanely nebo vlněné šatovky s velkými káry. Na neděli byl „stejnokroj“ šit z lehkých brokátů, umělého hedvábí s drobnými květy nebo geometrickými vzorečky, obvykle v pastelových barvách. Někdy se používá i sametů a plyše.

Velmi bohatou a různorodou skupinou sbírkového textilu jsou sukně. Již autoři popisující lidový kroj na Podluží v 19. století vyzdvihují zdůrazněnou košatou siluetu mladých

dívky ve slavnostním kroji, podpořenou nošením tří až čtyř spodních sukní – zvaných ve Staré Břeclavi „trčanice“ nebo „kasanice“ na severním Podluží. Spodničky byly a jsou šity z pevnějšího bílého plátna, dole olemované úzkou kraječkou (v současnosti dívky nosí až šest kusů) a zhotovují se od nejkratší po nejdelší (asi po 2 cm), „aby do sebe zapadaly, nevylézaly a při tanci letěly v kole“. Ještě kolem roku 1900 poslední nejdelší spodnička přesahovala o 3 cm svrchní sukni a tvořila působivou ozdobu (říkávalo se jim sukně „s vystrkovačkú“). První, nejkratší spodnička se zase dříve podkásávala a v pase podvazovala jako tzv. „hanzl“ kvůli vylepšení tvaru sukně v dívčím kroji. Tuto funkci potom zhruba od šedesátých let minulého století plní škrobený plátěný pás „kasanec“, uzavírající se v pase dvěma šňůrkami a sahající pouze po boky. Spodní sukně se podobně jako svrchní oblékají přes hlavu.

Nejstarší svrchní sukně ve sbírce pocházejí z let 1890–1900 a byly zhotoveny z jemného modrofialového „měňavého“ hedvábí pro velmi slavnostní příležitosti jako součást dívčích kroje „na vyslečení“. V podstatě se dá říci, že všechny sukně jsou podobného širokého střihu, s rozparkem vpředu, nahoře našášeně vsazené „do lémca“, dole s širokou podšívkou z rubové strany – „plechem“ – a zdobené sámkováním. Současnému počtu až 12 sámků předcházelo původních 6–9 (samo sámkování mělo předchůdce v našívání jednoho či více pruhů barevně odpovídajících podkladu).

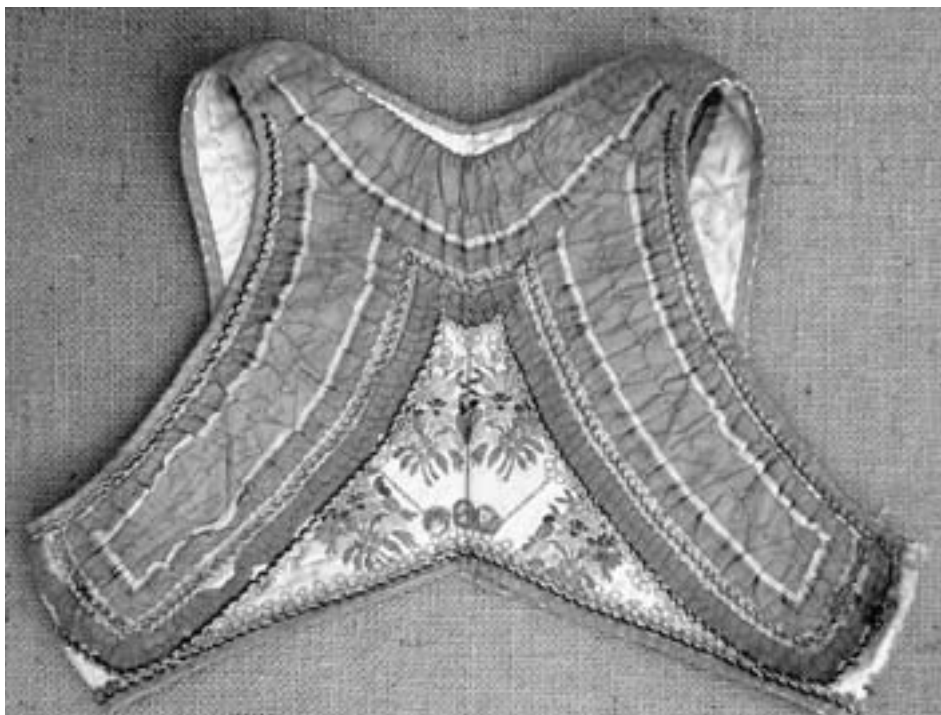
Sukně ke svátečnímu kroji nebo pro nošení v letních dnech byly zhotovovány z lehčích materiálů, jako je již zmíněné hedvábí, dále voál, lehká vlna s drobným vzorem, ryps, mul a později i brokát, silon, polyester či satén. Zajímavým sbírkovým exponátem je „kulovaná“ sukně ze třicátých let 20. století z jemného bavlněného materiálu s modrými puntíky, ve své době velmi oblíbená a mladými ženami hojně pořizovaná. Do dnešní doby se v Lanžhotě zachovalo nošení obřadních žlutých sukní s černými našitými pruhy (dnes s jedním širokým uprostřed a po dvou středně širokých nahoře a dole), v jiných částech regionu právě sukně dívčího svátečního kroje doznaly velkých změn. Ve Staré Břeclavi byly obřadní sukně zaznamenány ještě v roce 1919 při krojové svatbě (nevěsta a družičky), měly barvu hořčice a byly zdobené dvěma asi 2 cm širokými lemy (sytě modré a červené barvy), ve vzdálenosti 3 až 4 cm od sebe vzdálených.

Ke svátečnímu dívčímu kroji „na vyslečení“ se přes svrchní sukni upevňoval asi 10 cm široký pás z vyztuženého plátna – „pinta“, v minulosti z vnější strany vyzdobená buď aplikací ze stužek, nebo z drobných barevných sklíček – „krepinek“. Dnes se opasek zapíná na kovové háčky a na plátno je přímo našitá široká pestře malovaná stuha, tvořící spolu se stuhami pod krkem a na rozkách tzv. „garnituru“. Pouze starobřeclavský kroj si uchoval původní spuštění mašlí do poloviny zástěry a na rozdíl od ostatních variant na Podluží má též jinak položený svrchní „lajbl“, který asi o 10 cm nedosedá na „pintu“.

Zimní sukně byly většinou ze soukenného materiálu (barvy modré, zelené nebo žluté), dále se používal samet, barchet, vlněné látky a v poslední době i manšestr či plyš. Mladými dívkami i vdanými ženami byla hojně nošenou teplejší sukní zejména v meziválečném období tzv. „zajícová“ sukně. Jednalo se o drobné káro na hnědém nebo fialovém podkladě a byla určena k polosvátečním příležitostem (ne k nedělním bohoslužbám). Mohla se nosit jako součást tzv. „šatů“ nebo samostatně, nejčastěji se sametovou kacabají.

Zatímco střihově zůstávaly sukně zhruba stejné, výrazně se během 20. století změnil používaný materiál, jak již bylo zmíněno výše, a zejména se zkrátila délka sukní. Od původní délky po kotníky užívané ještě ve dvacátých letech až po délku nad kolena u dívčích krojů v sedmdesátých letech.

Poměrně razantní vývoj prodělaly i ženské kabátky – „kacabaje“. Původní „lajbly“ z poloviny 19. století s dlouhým rukávem z ratýnového sukna, vpředu hluboce vystřížené a zapínané na „haklík“, byly na přelomu 19. a 20. století vystřídány „bèlešnicemi“, v bocích odstávajícími a v pase vypasovanými „na pevno“ (ve Staré Břeclavi a Ladné měly název „kožůšky“), pod které si dívky a ženy musely dávat šněrovačku kvůli udržení tvaru. Kacabaje již měly zdobení v podobě našitých aplikací z nitěných a hedvábných krajek (někdy podložené taftem) a velmi vkusných jemných sekaných korálků, na zádech v pase se potom přišivaly dva



Dívčí lajbl ke svátečnímu kroji „na vyslečení“. Poštorná, 1890–1900. (foto Městské muzeum a galerie Břeclav)

ozdobné gombíky. Byly nejčastěji zhotovovány ze sametu, hedvábí, popřípadě byly vlněné a vespod vatované pro zimní období. V meziválečné době se nošení těchto kacobají vyskytuje jen ojediněle u starých žen nebo u mladých dívek při obřadních příležitostech, jako byly pohřby svobodných mládenců (v chladnějším počasí). Též si je dívky a mladé vdané ženy braly ještě při slavnostním fotografování, většinou k hedvábným sukním.

Po první světové válce se na celém Podluží rozšiřuje nošení volně střižených jupek vzadu se širokým klínem, který sahá hluboko pod pás. Charakteristické je dodnes jejich zdobení našitou širokou různobarevnou „parádou“ nebo též „správou“ na rukávech, okolo šůsku a na obou přednicích při slavnostnějším nošení (pro všednější příležitosti se našivaly obyčejné různobarevné stužky).

V letním období se dodnes nosí jupky s rukávy zkrácenými nad loket. Velmi pěkný sbírkový soubor letního svrchního oblečení pochází z Poštorné a Charvátské Nové Vsi z let 1900–1930. Jupky zde mají pro tuto část podlužáckého regionu charakteristické špičatější vykrojení zadního klínu, některé jsou zdobeny širokým sámkováním, nitěnými krajkami a celkově jsou velmi rozmanitého střihu. Nachází se zde i ukázka svrchního dílu svatebních „šatů“ z rypsu smetanové barvy, klasicky ozdobeného našitou „portou“. V tomto období (třicátá léta 20. století) již na celém Podluží jednoznačně převažují celé „šaty“ jako oděv pro nevěstu, zhotovované nejčastěji právě z rypsové látky, v chladnějších měsících potom z vlněného „tabulového“ kára. Podobně jako u zimních vlnáků i tento materiál se musel po druhé světové válce obnovovat dle původních vzorů z let meziválečných.

Právě nošení celého kompletu „šatů“ z jednoho druhu materiálu, jak již bylo zmíněno v úvodu, se stalo určujícím, základním oděvním prvkem v šatníku mladých dívek i vdaných žen na Podluží, a to zejména pro slavnostní příležitosti. Na nedělní bohoslužby a ostatní významné události si ještě na sklonku první republiky braly vdané ženy a dívky (ty pokud nebyly v kroji „na vyslečení“) k „šatům“ vždy obojky s „čipkami“ a bíle vyšívané šňurky pod

krk. Nechyběly ani slavnostnější zástěry, většinou již z hedvábí nebo brokátu, původní „canglové“ či „fěrtochové“ zůstávaly typické pro starší věkové ročníky.

Materiálově velmi různorodou sbírkovou skupinu tvoří nezbytné součásti ženského i dívčího kroje na Podluží, kterými jsou zástěry, nosící se ve všední i sváteční dny. Pro každodenní nošení se postupně ustálila plátěná zástěra modrá, různých odstínů, typově starší jsou barevně rozmanitější zástěry, povětšinou s drobným potiskem. Sváteční jsou většinou zhotovovány z jednobarevného lehčího materiálu (hedvábí, mul, satén, brokát) v souladu s barvou „šatů“. Černá barva se vždy nosila při smutečních příležitostech.

Zástěra se zdobí tím, že se složená do obdélníků přežehlí a přežehlené sklady pak po rozložení tvoří po celé ploše obdélníkové obrazce. Na severním Podluží se zástěra žehlí běžným způsobem.

Nejstarší předmět z této sbírkové skupiny pochází z Poštorné a je datován do let 1890–1900. Jedná se o slavnostní zástěru z jemného fialového hedvábí, po třech stranách olemovanou úzkou růžovou stužkou a ozdobenou zlatou portou z kovových nití (podobnou zástěrám v sousedním hanáckém Slovácku). Nošení těchto slavnostních zástěr mladými dívkami kulminovalo v posledních desetiletích 19. století, po první světové válce se vyskytuje poměrně ojediněle a hromadnější nošení bylo zaznamenáno ještě pamětnicemi v Ladné koncem třicátých let minulého století.

Ke slavnostním příležitostem (nedělní a významné mše, hody, krojové plesy, slavnosti Božího těla) se dodnes na Podluží udrželo nošení tradiční obuvi – „čizem“. Sbírková skupina tohoto druhu zahrnuje ženskou (výhradně sváteční nebo polosváteční) obuv datovaná léty 1930–1970, z nichž naprostou většinu tvoří čizmy k dívčímu slavnostnímu kroji „na vyslečení“. Tato obuv se vyrábí dodnes ze ševra (kozinky) a kramflík je zdobený mosaznou podkovičkou (na počátku 20. století bývaly podpatky přizdobeny mosaznými hřebíčky), kterou si zhotovoval čizmář sám. Podkůvky na ženských čizmách bývají bílé a žluté, které se nosí hlavně v Prušánkách a Dolních Bojanovicích (tady se jim říká „sekavice“). V Lanžhotě je podkovička „ocanglíkovaná“ zoubky a bez výšivky. U ostatních je vyšívání provedeno zeleným dírkovým hedvábím na patě a nártu, holinky však na rozdíl od mužského obutí již nejsou vyšívány, ale varhánkované. Varhánkování se provádí tím způsobem, že se holinka nejdříve namočí do vody, ve které je rozdělaný klíž, a ihned se dává na dřevěný rám se vzorem varhánků. Holinka se pak vtlačí do rámu, nechá se uschnout a po uschnutí a stáhnutí z rámu jsou varhánky hotové. Dřevěné rámy si zhotovovali čizmáři sami a následné vrapení se řídilo i podle toho, zda zákaznice měla silnější či slabší nohu. Nakonec se kolem podpatků vložil mosazný drátek a okraje podešví se zabarvily do červena.

Speciální variantou dívčích podlužáckých čizem jsou starobřeclavské. Na rozdíl od předchozích mají nižší vykrojený lakovaný podpatek ukončený nízkou železnou podkovičkou. Vyšívání je provedeno žlutým dírkovým hedvábím pouze na patě a holinky se nevarhánkují, ale shrnují. V posledních dvou desetiletích bohužel již dívky v Ladné a Staré Břeclavi přešly k nošení čizem navrapených.

Posledním typem ženské obuvi ve sbírkách zastoupeným jsou nízké čizmy pro starší ženy. Asi do třicátých let 20. století se na všední dny nosily pracovní rovné boty bez podkovičky – „jojky“ čili „šlapuše“, avšak brzy byly vytlačeny levnější tovární výrobou. Ručně šité nízké čizmy, které nosí starší ženy do kostela, na pohřby apod. ke svátečnějšímu kroji, mají nízký rovný podpatek ukončený buď nízkou železnou podkovičkou, nebo gumou. Pata je nazdobena podobně jako u dívčích čizem žlutým dírkovým hedvábím. Holinky se většinou varhánkují.

Zajímavou, i když ve srovnání s jinými sbírkovými skupinami poměrně nepočetnou skupinu lidového textilu tvoří rukávce. Jde o velmi starobylou součást ženského oděvu, ztrácející svoji každodenní funkci již v meziválečném období a do dnešních dnů se udržující pouze ve slavnostním dívčím kroji „na vyslečení“. Přitom ještě na konci 19. století rukávce tvořily základ „šatníku“ dívek a žen na Podluží.

Rukávce tvoří krátká košílka s baňatými rukávy, které sahají přibližně k loktu a jsou ukončeny „taclemi“. Kvalita materiálu a míra zdobnosti provedení rozlišovaly jejich použití



Detail výšivky dívčího fěrtochu ke slavnostnímu kroji „na vyslečení“. Bílá výšivka na batistu, paličkované „vláčkové“ čipky. Poštorná, 1890–1900. (foto Městské muzeum a galerie Břeclav)

pro všední či sváteční nošení. Přibližně do první světové války se šily rukávce i tacle z lněného plátna (ještě dříve i z konopného) a byly každodenní součástí ženského kroje. Zavazovaly se u krku na dvě smyčky a zbylé šňůrky visely až po pás. Přímo ke košilce byl přišit i „obojek“ obdélníkového či čtvercového (typické pro Poštornou na přelomu 19. a 20. století) tvaru z bílého jemnějšího plátna, ozdobeného zpravidla jen zoubkovaným ukončením – „ocanglováním“. Rukávce se oblékaly na spodní košilku, následný byl plátěný lajbl. Ženy i dívky v nich vykonávaly po celý den všechny domácí a polní práce, čemuž odpovídaly i kratší rukávy a větší klín v podpaží. Při chladném počasí se přes ně oblékala kacobaja, přes kterou se v tomto případě přehodil obojek. Tomuto popisu zhruba odpovídají i nejstarší rukávce z muzejní sbírky, pocházející z Poštorné z let 1890–1900. Nemají tacle a batistový obojek je ukončen ručně háčkovánými krajkami – „čipkami“, což určuje jejich nošení při polosvátečních příležitostech.

Jak již bylo zmíněno výše, od dvacátých let minulého století mizí rukávce z každodenního nošení a stávají se záležitostí slavnostních příležitostí svobodných dívek. Pouze ojedinelé staré ženy ještě v meziválečném období důsledně oblékaly klasické rukávce s obojkiem a nepřijaly nově nastupující „módu“ ovlivněnou městem a nástup jupek, eventuálně si staré rukávce ponechávaly spolu se spodní sukní jako noční úbor ke spaní. V současnosti jsou slavnostní rukávce šity většinou z molu, u krku řaseny na šňůrku, kterou se zapínají (to kvůli lepšímu žehlení), a asi 10 cm od spodního okraje rukávů je všita bílá šňůrka stahující rukáv v nadloktí. Část pod stáhnutým místem tvoří již zmíněné „tacle“, které jsou zdobeny jemnou bílou výšivkou, a jejich okraje lemují krajka shodná s krajkou na obojku a fěrtochu – soubor tvoří tzv. „garnituru“.

Ke slavnostnímu dívčímu kroji „na vyslečení“ neodmyslitelně patří krátký „lajbl“ bez rukávů, oblékající se na rukávce, na severním Podluží (v Josefově, Dolních Bojanovicích,



Mikulčicích, Starém Poddvorově) důsledně nazývaný „kordulka“. Tvarově i stříhově se ustálil zhruba v osmdesátých letech 19. století. Na vyobrazeních o půl století starších ještě můžeme vidět utažení pomocí šněrovačky, ale již spodobně Terezy Kobzíkové ze Staré Břeclavi od Josefa Mánesa ukazuje nošení vysoce vystříženého lajblu, zapínaného na jeden knoflík či tzv. „haklík“. Výraznější vykrojení zůstalo na rozdíl od zbylého Podluží u starobřeclavského kroje dodnes a právě toto specifikum, kdy svrchní hedvábný lajbl asi o 10 cm nedosedá na plátěný pás „pintu“, způsobilo ve Staré Břeclavi poměrně dlouhé přezívání šněrovaček a spodních plátěných lajblů zdobených strojovými stužkami a vyztužených „fišpány“ (kousky dřívek) – to kvůli potřebě pevného vyztužení pod rukávci („aby nevytlázaly špeky“).

Celkově se dá říci, že všechny ženské lajblly této velmi početné sbírkové skupiny, zahrnující časové období od devadesátých let předminulého století do současnosti, se liší jen způsobem a mírou zdobnosti, popřípadě barevností podkladového materiálu, kterým bylo vždy květované hedvábí. Bohužel původní uměření, vkusné a řemeslnicky velmi precizní zdobení našasnými stužkami, barevnými krepinkami a korálky postupně vytlačí stále větší a okázalejší našívání zlatých a stříbrných flitrů. Co se týče již zmíněné barevnosti, bylo koncem 19. a na počátku 20. století nejčastěji používáno podkladové hedvábí světlých tónů (ve sbírkách je zastoupena bílá, krémová, meruňková, růžová i bleděmodrá), teprve v meziválečném období jsou lajblle podkládány typickým červeným květovaným hedvábím, zcela výjimečně je doložen z tohoto období i tmavomodrý lajbl, a to ze Staré Břeclavi. Je možno konstatovat, že v dnešní době zůstal na jihozápadním Podluží u lajblů světlý podkladový materiál (lanžhotské jsou typické ostře červeným a modrým hedvábným olemováním, existovaly zde však i černé lajblly s barevným vyšíváním), již zmíněné červené květované hedvábí je potom typické pro severní a východní část regionu (Tvrdonice, Kostice, Týnec, Moravská Nová Ves, Dolní Bojanovice, Josefov, Prušánky a Mikulčice).

Neodmyslitelným doplňkem slavnostního dívčího kroje „na vyslečení“ jsou mašle (pentle, stuhy) uvazující se pod krkem „na smečku“ a kolem pasu (tady až ke spodnímu okraji fěrtochu). V období let 1880–1930 v podstatě celé Podluží zachovávalo toto dvojí uvazování. Zpočátku byly mašle „holé“, tj. hladké, hedvábné, bez potisku a užší (barevně převládala karmínově červená, šedá, růžová a pastelově žlutá), s novým stoletím se zároveň prosazují širší strojově tištěné mašle, jejichž nabídka ve vznikajících galanterních obchodech se stále rozšiřuje. Po roce 1945 se v části regionu, kde děvčata nosí rožky, upouští od spuštění mašle kolem pasu a mašle (většinou již malovaná) se přišívá na plátěný pás – „pintu“. Je shodná se stuhou uvázanou pod krkem a tou, jež se váže přes rožky – všechny dohromady tvoří tzv. „garnituru“. Malované stuhy pod krkem a položené na pintě dnes převažují i v Poštorné a Charvátské Nové Vsi, kde se nosí k dívčímu kroji kokeš. Jen opět Stará Břeclav tradičně zachovává nošení hladkých mašlí spuštěných uprostřed pasu a uvázaných „na smečku“ (v Ladné, mající v minulosti kraj vývojově zhruba stejný jako v Břeclavi, již některá děvčata kladou mašlí jen na pintu a objevuje se nošení malovaných mašlí i na kokeši).

Početně nejrozsáhlejší skupinou lidového textilu ve sbírce břeclavského muzea je jednoznačně soubor krojových výšivek na součástech ženského oděvu. Krása a dokonalost výšivek z oblasti Podluží přitahovala pozornost sběratelů již od počátku 19. století, a tak nejstarší dochované výšivky jsou dnes uloženy v depozitářích Národopisného muzea v Praze, Moravského zemského muzea v Brně i Vlastivědného muzea v Olomouci.

Výšivky v břeclavském muzeu zatím časově zahrnují období let 1870 až 2000 a poměrně věrně kopírují všechny hlavní vývojové trendy a změny ve vyšívání na Podluží v tomto období. Jedná se hlavně o přechod od barevné výšivky k bílé v poslední třetině 19. století a převážení výšivky dle předkreslení nad výšivkou podle počítané niti.

Snad nejzřetelněji se krása lidové výšivky projevuje na obojcích, tvořících součást ženského kroje již více než dvě staletí. Původní obojky byly z bílého plátna a jednodušší výšivky na spodním a bočním okraji. Pověštinou tvořily součást rukávů. Nosily se na všední den, jen při pracích na poli si je ženy později odkládaly a na cestu domů zpět uvazovaly, neboť bylo nemyslitelné jít bez obojku po vsi. Pod krkem se obojky uvazovaly dvěma stužkami, které visely do poloviny prsou (později se z těchto stužek vyvinuly šňůrky), a sám obojek

ještě v posledních desetiletích 19. století sahal přes ramena do třetiny zad. Z tohoto období je ve sbírce doložena kolekce pracovních a polosvátečních „canglových“ obojků s velmi jemnou a dekorativní bílou výšivkou, ukončených špičatým či kulatým zoubkováním. Výjimku tvoří několik netypicky čtvercových obojků s červenou křížkovou výšivkou (obočky jsou datovány k roku 1900 a lokalizovány do oblasti Poštorná, Charvátská Nová Ves), které pravděpodobně nosily mladé vdané ženy k „zavíjačce“ – velkému tylovému šátku se strojovou výšivkou.

Slavnostní obojky k dívčímu kroji „na vyslečení“ byly zhotovovány z velmi jemného batistového plátna, jejich výšivka se většinou shodovala s výšivkou na fěrtochu a shodné byly i široké vláčkové krajky – „čipky“, dovážené sem ze západního Slovenska. Podle vzoru výzdoby se krajky lidově nazývaly jablůčkové, hruškové, kopřivové, smrtové, gulové, hrozenkové, kosířové, růžičkové, kočárové, zvonové, hřebíčkové, tulipánové, makovníkové aj. Spolu s taclemi tvořily obojek a fěrtoch vždy celou tzv. „garnituru“.

Po roce 1910 se postupně velikost obojku zmenšuje na dnešní rozměry 30 × 40 cm a do plátna se vkládají (podobně jako u mužských košilí) ručně vyšívané tylové vložky. Jemnost výšivky je vystřídaná zvětšením rostlinného ornamentu a převahou velkých tylových ok – „katrů“. Zásadní změnu v materiálu obojků znamenal mol, objevující se na Podluží v polovině dvacátých let 20. století. Molové obojky jsou dodnes součástí dívčího slavnostního kroje. Na zádech se upevňují špendlíkem a pod krkem se uzavazují tenkou tkaničkou. Ve sbírce má zastoupení i sváteční souprava z Lanžhota, zachovávající si původní černou výšivku u obojku, tací a šatky i lemování černou krajkou.

Druhou skupinou vyšívaných oděvních součástí ženského kroje jsou bíle vyšívané zástěry – „fěrtochy“ a „canglovice“. Fěrtochy s bílou výšivkou, tak jak je známe dnes ze slavnostního kroje „na vyslečení“, v druhé polovině 19. století postupně nahradily starobylější fěrtochy z hladkého hedvábí s krajkovou obrubou zlaté, stříbrné či černé barvy. Podobně jako u obojků tvoří velkou sbírkovou kolekci fěrtochy zhotovované z jemného batistového plátna, olemované opět vláčkovou krajkou. Jsou většinou příčně sámkovány a plochu mezi sámkou vyplňují pruhy výšivek, popřípadě následují ještě vyšité „formy“ po třech stranách. I na tomto druhu krojového oděvu se jako materiál prosadil mol a v této podobě převažuje i v současnosti.

„Canglovice“ jako polosváteční doplněk ženského podlužáckého kroje byla původně (opět na batistu) zdobena řadami 5–8 sámků, mezi které se vkládaly krásné jemné ručně zhotovované vzory. Ty se postupně rozšiřovaly a v posledních letech se ustálily na třech širokých pásech, přičemž došlo k zániku sámkování. Krajky na okrajích canglovice jsou na rozdíl od fěrtochu nahrazeny „canglovým“ ručním vyšíváním.

Šňůrky u obojku nebyly původně vyšívané a jejich délka byla asi do poloviny prsou. Z nich postupně vznikly šňůrky vyrobené z batistového plátna, v meziválečném období pak z mola, vždy bíle vyšívané, s obšitými „canglíčky“ kolem okrajů. Šužkou se uzavazují kolem krku a vytvářejí „smečku“ (tj. mašličku), z níž spadají téměř do pasu. Délka dnešních šňůrek je asi 40 až 50 cm a šířka 10 cm. Dolní okraj má špičaté zakončení.

Batistové šňůrky na počátku 20. století nosily vdané mladé i staré ženy při svátečních příležitostech ve spojení s obojkem a povětšinou s canglovicí (výjimečně s fěrtochem) ke kacabajím „na pevno“ nebo později k „šatům“. Vývojem doby však šňůrky začala zařazovat do svého oděvu i svobodná děvčata jako součást slavnostního kroje „na vyslečení“, popřípadě polosváteční varianty, přičemž zůstávala vždy podmínka souběžného nošení obojku a bíle vyšívané zástěry.

Početně nejméně zastoupenou částí sbírkové skupiny lidové výšivky jsou úzce vymezené a specifické součásti ženského kroje na Podluží, kterými jsou šatky. Jedná se o obřadní část kroje svobodných dívek „na vyslečení“ především při svatbách – nosily je nevěsta a starší družička – a také při slavnostech Božího těla. Ve Staré Břeclavi, v Poštorné, Charvátské Nové Vsi a Ladné od poloviny 19. století šátka představovala dlouhý, asi 30 cm široký tylový obdélníkový pás, vyšitý jemnou bílou výšivkou a po stranách ukončený „ocanglováním“, který se uzavazoval přes kokeš a vzadu spadal až do půli lýtek. Nejstarší šátka z této části regionu je ze Staré Břeclavi a je datována do prvních let 20. století.

Zcela ojediněle se zachovala tradice původního zhotovování šatek v Lanžhotě, kdy černé vyšívání na šatce koresponduje s výšivkou na taclích a obojku a shodně je tato tzv. „garnitura“ olemována jemnou černou krajkou. Zvláštností je potom používání paličkovaných krajk - „ficlí“ - na ukončení a vložkování (asi 40 cm od každého konce), smetanové nebo žluté barvy, zhotovených původně z kopřivových, později hedvábných nití. Ještě kolem roku 1880 se zhotovovaly přímo v obci, později již musely být dováženy jako ostatní krajky ze Slovenska (z tehdejších Horních Uher). Podobný ráz měly šatky z oblasti Dolních Rakous - Cáhnova a Ranšpurku, která si až do první světové války uchovala krojovou svébytnost, náležející do etnografického regionu Podluží. Ve sbírce břeclovského muzea je doložena lanžhotská šatka až konce třicátých let 20. století a v té době jsou zřejmě nedostatkem „ficlí“ nahrazeny aplikací z plátna a všitého tylu se žlutou výšivkou.

Třetím typem slavnostní dívčí šatky na Podluží, zastoupeným ve sbírce, je šatka z pevnější látky (např. saténu s vetkávaným vzorem) béžové barvy, která bývá po jedné svislé straně olemována úzkou strojovou krajkou. Po roce 1945 bývá šatka malována malbou na textil a doplňována našitými flitry a drobnými korálky. Ukončení je provedeno barevnou výšivkou na molu. Šířka šatky je kolem 20 cm. Nošení šatky tohoto typu je charakteristické pro Kostice, Tvrdonice a oblast severního Podluží (v minulosti byly šatky z hedvábí bez výšivky a malby, ale s „ficlemi“). Zcela chybí používání šatek v Hlohovci, kde nevěsta má na zvláštně upravených vlasech věnec z umělého voskového kvítí.

## Výběr literatury:

- Esterka, F. a kol 1996: Dolní Bojanovice.  
 Ludvíková, M. 1986: Moravská lidová výšivka. Brno.  
 Ludvíková, M. 1982: Lidová výšivka na Podluží. Uherské Hradiště.  
 Kružík, J. 1982: Kroje na Podluží. Gottwaldov.  
 Niederle L. 1922: Moravské Slovensko. Díl I., sv. 1. Praha.